Л.І. Вергун, канд. екон. наук, доц.

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА В РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

У статті аналізується екологічна складова в реалізації євроінтеграційної стратегії України; визначено напрямки формування екологічного бізнесу в Україні та її входження в міжнародну систему еколого-економічного співробітництва.

Ecological aspects of European integration of Ukraine have been the main object of analysis in this article. In the additional, the strategical ways of Ukrainian ecological business formation and its integration to the international system of ecologically-economical cooperation have been also investigated in details.

Ключові слова: екологічний бізнес, еколого-економічне співробітництво, «озеленення економіки», «чиста енергетика», енергетична безпека.

Keywords: ecological business, ecologically-economical cooperation, "green economy", "green/clean energy", energy security.

В XXI сторіччі суспільний, економічний, науково-технічний прогрес і збереження самого людства неможливе без їх екологізації. Можливості природи справлятися з наслідками людської діяльності перевищені на 25-30%, а екологічний борг людства оцінюється в чотири трлн. дол. [2, с. 208].

Екологія поступово інтегрується в економічні стратегії усіх рівнів - від фірмового до глобального. Направленість на якісно новий етап розвитку підкріплюється нестандартно оперативним прийняттям на міжнародному, національному і фірмовому рівнях зобов'язань реалізації екологічної політики і виділення коштів для неї.

Дослідженню проблем екологізації виробництва, формуванню "зеленої економіки", державному регулюванню цих процесів, присвячена велика кількість наукових праць такими вченими як: Андрєєва Н., Веклич О., Волошин В., Ігнатенко М., Євтушевський В., Корчагіна Т., Колотило Д., Мельник Л., Піскулова Н., Сельський В., Харічков С. та ін.

Разом з тим стратегія інтеграції України в європростір вимагає досліджень актуальних аспектів зміни практики господарювання в напрямку європейських екологічних стандартів, можливостей доступу України до світових екологічних інвестицій, розмір яких щорічно зростає. "Європейський Союз зацікавлений в екологічно безпечній Україні, де склалася надзвичайно важка екологічна ситуація. Україна є однією з найбільш неблагополучних в екологічному відношенні країн Європи" [1, с. 28.] і цей факт змушує європейські країни шукати співпраці з Україною, витрачати власні кошти на модернізацію економіки України для забезпечення власної екологічної безпеки.

Екологічна складова вже давно зайняла чільне місце не лише як предмет політичних переговорів та міжнародного співробітництва, а й як відповідний напрямок бізнес-діяльності. Існування різноманітних міжнародних програм, проектів та постанов в даній сфері здійснюють прямий або опосередкований вплив на ведення бізнесу.

Активні дії України, пов'язані з процесами євроінтеграції, а також участь у реалізації значної кількості дво- та багатосторонніх проектів у даній сфері, зобов'язують Україну все активніше враховувати екологічні аспекти як в процесі реалізації державної політики, так і в процесі ведення господарської діяльності суб'єктами національного бізнесу.

Членство України в 44 міжнародних конвенціях та організаціях (зокрема, Україна є стороною 20 міжнародних природоохоронних конвенцій, 3 протоколів, 3 міжнародних угод та Всесвітньої стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття), підписання Кіотського протоколу, на перший погляд свідчать про активну позицію нашої держави в процесах екологізації бізнесу і, що найголовніше, у вирішенні першочергових глобальних проблем, тісно пов'язаних з незворотними процесами зміни клімату і т.п. Однак, оцінюючи реальну ситуацію, можна виокремити декілька характерних рис «екологізації бізнес-діяльності» та пріоритетних завдань вирішення даних проблем в Україні, зокрема:

~ досить низький рівень усвідомлення необхідності врахування екологічних чинників з боку представників державної влади, бізнес-структур та населення;

~ участь України у міжнародних конвенціях зазвичай зводиться до ведення переговорів та консультацій, оминаючи практичні аспекти екологічної проблематики. Світова спільнота останнім часом все частіше вимагає від України вже навіть не реальних дій, а, принаймні, суспільного усвідомлення існуючих проблем та необхідності їх вирішення в найближчій перспективі;

~ для України, яка має родючі землі та дешеву робочу силу, є досить перспективною участь у виробленні екологічно безпечних продуктів харчування. Однак, відсутність чіткої державної програми, сильних фермерських господарств, які б могли займатися, орієнтуючись на експорт, вирощуванням даних видів продуктів, а також відсутність зацікавленості іноземних контрагентів у здійсненні інвестицій під реалізацію подібних проектів, зводить роль нашої держави до ринку реалізації екологічно небезпечних продуктів;

~ будучи стороною Кіотського протоколу, Україна могла би розраховувати на основні економічні вигоди у вигляді продажу квот на викиди «парникових газів», але після ряду гучних справ в найближчому майбутньому навряд чи вигоди від даного напрямку міжнародного співробітництва будуть занадто високими;

~ недосконаліть екологічного законодавства України гальмує реалізацію значної кількості проектів у сфері впровадження екологічно безпечних технологій. Наразі, прийнято Стратегію національної екологічної політики до 2020 року, але переважна кількість законопроектів знаходяться лише на стадії розробки і навіть неподані до розгляду відповідними профільними комітетами та комісіями Верховної Ради України, серед них: Екологічна доктрина України, Екологічний кодекс, Закон про Український фонд екологічних інвестицій тощо;

~ використання альтернативних джерел енергії, виробництво яких могло б відбуватись на території України, зважаючи на значні водні та земельні ресурси, мало

б позитивні ефекти як для екологічного стану України та даного Європейського регіону, так і економічний ефект завдяки можливості вирішення нагальної потреби у реструктуризації застарілого енергетичного сектору вітчизняної економіки;

~ реалізація екологічної складової внутрішньокорпоративних програм соціальної відповідальності, таких поширених серед компаній Західної Європи та США, залишається для вітчизняного бізнесу непотрібним затратним елементом;

~ основними факторами деградації природного середовища в Україні є переважання ресурсовидобувних і ресурсоємких галузей в структурі економіки, низькі рентні платежі за користування природними ресурсами та нецільове їх використання, різке послаблення управлінських і, перш за все, контрольних функцій держави в галузі охорони природного середовища.

На сьогоднішній день світова спільнота активно вирішує проблеми, що виникли внаслідок економічної та фінансової кризи 2008 року. Однак не менш важливими є екологічна та кліматична криза, що загрожує зміною клімату з глобальним підвищенням температури, а також ресурсна та енергетична криза, спричинена вичерпанням світових запасів газу, нафти, урану та вугілля (за прогнозами, запаси нафти та газу вичерпаються до 2040 року, урану – 2050, вугілля – 2105 року).

Актуальним, напередодні Всесвітнього саміту зі стійкого розвитку «Ріо плюс 20», проведення якого заплановано наступного 2012 року в Ріо-де-Жанейро, є розробка і прийняття державного курсу «озеленення економіки», визнаного, за результатами міжнародної конференції «Зелена економіка – європейський вибір України», найперспективнішим та максимально економічно вигідним на сучасному етапі.

Ідея «озеленення економіки» полягає в розробці та здійсненні масових державних інвестиційних програм, спрямованих на докорінну перебудову структури української економіки. Основними об'єктами інвестування виступатимуть такі галузі економіки: енергетика, транспорт, будівництво (саме дані галузі є споживачами 30-40% енергії та "виробниками" майже 50% вуглекислого газу) та виробництво сталі, алюмінію, цементу та паперу. Окрім того, потенційно вигідними об'єктами інвестування можуть виступати сучасні системи передачі енергії, які необхідно трансформувати, впроваджуючи, так звані, розумні системи передачі енергії, реформування транспортної інфраструктури та розвиток громадського транспорту в містах, утилізація й вторинне використання ресурсів, підтримка наявних екосистем як чинника відтворення родючості земельних ресурсів.

Головним напрямком інвестицій має стати підтримка новітніх технологій та інновацій у сфері відновлювальних джерел енергії та підвищення енергоефективності. В грудні 2008р. на саміті ЄС в Брюселі було прийняте рішення про підвищення енергоефективності до 2020р. на 20%, на 20% збільшити споживання енергії з відновлювальних джерел і на 20% зменшити викиди вуглекислого газу (цілі «20-20-20») [2, с.30].

Одним з найбільш нагальних та складних завдань побудови «зеленої економіки» для України є реформування сфери енергетики як ключової галузі світової економіки

та найпроблемнішої – для вітчизняної. Основна проблема вітчизняної енергетики – застарілі технології, а звідси – цілий ряд негативних наслідків – забруднення навколишнього середовища, низька ефективність галузі, втрата позицій експортера та транзитера даних ресурсів, тощо.

Світові інвестиції в «чисту енергетику» збільшились протягом трьох останніх років в два рази. Лідерами інвестицій у відновлювальну енергетику є, наразі, Китай, США, Великобританія, Іспанія, щорічні обсяги інвестицій яких коливаються від 8 до 2,5 млрд. дол. США. На сьогодні інвестиції у відновлювальну енергетику навіть перевищують обсяги інвестицій у створення традиційних енергопотужностей. За останні роки щорічні показники приросту виробництва сонячної енергії у світі в середньому оцінювались у 60%, вітрової – 27%, біоетанолу – 20%. Динаміка настільки інтенсивна, що вже 2010 року нетрадиційні та відновлювальні джерела енергії, за оцінками експертів, посіли у виробництві енергії друге місце у світі після вугілля. Європарламент зобов'язав країни ЄС довести використання нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії до 20% загального обсягу їхнього енергоринку, більшість країн світу задекларували досягти до 2020 року в середньому 15-25%. Деякі країни вже сьогодні перевищили взяті на себе зобов'язання (зокрема, лише вітроенергетика в Данії забезпечує 25% національного споживання енергії, 20-25% енергії виробляють з біомаси Фінляндія та Швеція [3, с. 5]. Швеція заявила про намір до 2020р. відмовитися від використання нафти в якості джерела енергії.

Жорсткі вимоги до забезпечення енергетичної незалежності, охорони навколишнього природного середовища, підтримка, дотації і пільги від урядів цих країн та міжнародних організацій є основними рушійними силами активного вирішення нагальних енергетичних та екологічних проблем.

В Україні виробництво енергії з «чистих» джерел, навіть з урахуванням великих гідроелектростанцій, у 2010 році становило лише 7% усієї виробленої в країні електроенергії. Частка ж альтернативної енергії становить лише 2%. Недостатня кількість ГЕС, слабка потужність вітчизняних вітроелектростанцій, обмежене використання енергії сонця, біомаси, геотермальної енергії та інших відновлювальних джерел – реалії вітчизняної енергетичної галузі [4, с. 10].

У більшості країн світу, і, зокрема, в країнах Західної Європи, стимулом для виробництва і використання альтернативних видів енергії став «зелений тариф». Загалом на сьогодні у тій чи іншій формі діють «зелені тарифи» в 41 країні світу, в тому числі й більшості країн ЄС, Канаді, Китаї, Ізраїлі та Австралії. У Великобританії, Бельгії, Болгарії, Італії, Польщі, Румунії та Швеції виробники енергії з альтернативних джерел отримують «зелені сертифікати», з допомогою яких держава забезпечує їм однакову дохідність, незалежно від виду використовуваного нетрадиційного або відновлювального джерела енергії. У Великобританії використовують «відновлювальні облігації», які змушують торговців електроенергією купувати певну кількість «чистої» електроенергії задля уникнення великих штрафів. Закупівельні ліміти планується встановити на рівні 15,4% у 2015 році, що у 2,5 рази перевищує показники 2006 року. У

ряді країн, наприклад, Чехії, виробники «чистої» електроенергії звільняються від сплати податку на додану вартість, а в Нідерландах, Франції та Швеції споживачі всіх видів «чистої» електроенергії звільняються від сплати екологічних податків. Деякі уряди виділяють прямі гранти (в США у 2009-2010 рр. прямі гранти на проекти нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії становили майже 17 млрд. дол.). Німеччина також активно субсидує власних виробників обладнання, зокрема виробників сонячних батарей та кремнієвих пластин [4, с. 10].

Ставки на «зелений тариф» робить і вітчизняний уряд. Законодавче визначення «зеленого тарифу» як форми прямого заохочення виробників «зеленої» енергії через її покупку за вищими тарифами з'явилась ще у 1997 році, однак механізм його функціонування був прописаний Верховною Радою лише 2009 року. Його розмір розраховується за формулою з окремими коефіцієнтами для кожного з чотирьох основних джерел «зеленої енергії» - вітру, сонця, біомаси та води. Окрім дії тарифу, інвесторів, готових вкладати кошти в нову енергетику, звільнили від ввізних мит і на певний період – від податку на прибуток при виготовленні обладнання на українських підприємствах. У майбутньому з метою розширення дії даного тарифу планується можливість продажу «зеленої електроенергії» за пільговими тарифами безпосередньо споживачам, але наразі чіткого механізму та стимулів щодо цього не існує.

Першочерговою причиною необхідності «озеленення» енергетики є кризовий її стан. Як відомо, на сьогодні в Україні основу сучасної електроенергетики складають теплові та атомні електростанції, на які припадає 49% та 44% виробництва електроенергії відповідно. Більшість теплових електростанцій України споруджена в 1950-70 рр., гарантійний строк експлуатації яких становить 40 років. Граничний термін експлуатації атомних електростанцій – 20 років, однак деякі з них повинні бути закриті вже до 2015 року. Ліквідація АЕС після її закриття – досить довгий та затратний процес, а головне подібний досвід відсутній у будь-якої країни світу. До того ж, ТЕС та АЕС є великими забруднювачами навколишнього середовища. Держава та підприємства не мають коштів, необхідних для модернізації цієї галузі. Єдина можливість вирішення проблеми, що склалась, є залучення іноземних інвестицій задля відновлення всієї енергетичної системи держави. Однак, відсутність комплексного законодавства, чіткої стратегії уряду щодо розвитку даної сфери, а також політична нестабільність у державі, не сприяють активізації залучення інвестицій. Цікавим для інвесторів залишається майже недоторкана сфера використання відновлювальних джерел енергії на території України.

За даними Європейської вітроенергетичної асоціації, найбільші обсяги коштів вкладаються у будівництво електроенергетичних потужностей, що базуються на використані вітру та сонця. «Вугільні» потужності, в переважній більшості випадків, навпаки – виводяться з експлуатації. Це пов'язано, насамперед, з тим, що такі джерела енергії як вітер та сонце не перебувають під впливом політичних факторів – дані джерела неможливо, а ні відібрати, а ні перекрити, а ні збільшити їх ціну – це зменшує політичний ризик інвестиційної діяльності. До того ж, навіть за умов

властивого Україні низького рівня усвідомлення суспільством актуальності питань екологічної безпеки, «чиста енергетика» підсвідомо сприймається населенням позитивно, що усуває можливість виникнення соціальних протестів та позитивно впливає на формування споживчого попиту даного продукту. З урахуванням зростаючих цін на нафту та газ, низької продуктивності використання вугілля, зношенням потужностей АЕС та високою затратністю ТЕС відновлювальні джерела енергії набувають максимальної кількості конкурентних переваг. Саме тому використання відновлювальних джерел енергії є для України альтернативним, перспективним, вигідним і чи не єдиним способом реформування даної галузі . Водночас це допоможе Україні у вирішенні ще однієї нагальної проблеми – наближення до встановлених Євросоюзом показників екологічної безпеки, таких необхідних та бажаних в світлі євроінтеграційних процесів.

Недавно ЮНЕП висунула ініціативу “зеленої економіки” з метою надання допомоги країнам в екологізації господарства шляхом його реструктуризації за рахунок впровадження екологічно чистих технологій, включаючи відновлювальні джерела енергії та управління відходами. З 2,5 трлн.дол., призначених для стимулювання виходу світової економіки з фінансово-економічної кризи, 750 млрд. дол. передбачається інвестувати в створення “зеленої економіки” [6]. Україна має необхідність і можливість отримати частку цих інвестицій, так як екологічна безпека Європи неможлива без екологічної безпеки України.

Наразі найбільш близький до практичної реалізації подібних кроків Національний проект «Енергія природи», найбільш перспективними напрямками в якому визнані сонячна та вітрова енергія. Реалізація даного проекту фактично не потребує від України додаткових фінансових ресурсів. Привабливим для іноземних інвесторів є наявність в Україні значного, але практично не освоєного сонячного та вітрового потенціалу, достатні земельні площі, розгалужена електрична мережа, «зелені тарифи» на електроенергію з «чистих» джерел, тощо. Але перешкодою для цього є досить високий рівень бюрократизації процесу отримання дозволів на будівництво відповідних об’єктів.

Не менш перспективним напрямком екологічного бізнесу для України є реалізація екологічно безпечних продуктів харчування, що вирощується за «органічною технологією» (без застосування пестицидів, на ґрунті з природними процесами накопичення гумусу, без обробки консервантів, гормонів та антибіотиків). Попит на подібні продукти харчування постійно зростає, зокрема основними її споживачами є країни Північної Америки, Західної Європи (97 % продаж), Японії та Австралії. За умови наявності великої кількості якісних земельних ресурсів та незначними обсягами використання будь-яких хімічних «стимуляторів врожайності» Україна є досить перспективним учасником даного ринку.

Розвиток органічного сільського господарства дозволяє виробляти екологічно безпечні продукти і, одночасно, зберігати та відновлювати біологічне різноманіття агроекосистеми, що переконливо демонструє сумісність виробничих потреб

суспільства та природоохоронних заходів. Основними виробниками екологічно безпечної сільськогосподарської продукції наразі є Австралія, Аргентина, Німеччина та Італія.

Поряд з екологічно чистими видами сільськогосподарської продукції, попит на яку динамічно зростає, у світовій комерційній практиці реалізується генетично модифікована продукція, яка характеризується, в першу чергу, відносно низькою (на 40-60 %) ціною порівняно з екологічно безпечним виробництвом. Основними виробниками такої продукції є США, Аргентина, Канада, Бразилія та Китай. Віддалені наслідки споживання трансгенної продукції на здоров'я людини та на природні екосистеми наукою до кінця не досліджені.

Основною перепоною для України як для потенційного виробника та експортера екологічно чистої продукції є відсутня законодавча база з даного питання, а також недостатній механізм контролю якості продукції, необхідний для світового визнання вітчизняного товару зі знаком «Біо». З точки зору формування споживчого ринку Україна не становить інтересу для зарубіжних інвесторів через несформовану етико-психологічну позицію населення щодо біо-продукції та низький рівень доходів, що знижує їх купівельну спроможність.

Одним з важливих напрямків екологічного бізнесу є розробка енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництво екологічно безпечного устаткування, контрольно-вимірювальних приладів та впровадження їх у виробництво. Зростаючий попит на очисне устаткування спостерігається у переважній більшості економічно розвинутих країн.

В Україні існує велика кількість незапатентованих винаходів у сфері «зеленого» господарювання, які, при умові відповідної державної політики, можуть бути запатентовані і використані як експортний потенціал країни.

Найактуальніша економічна і екологічна проблема України – це утилізація виробничих та побутових відходів. Існує декілька варіантів роботи зі сміттям: перший - спалювання. Але цей метод супроводжується викидами в атмосферу надзвичайно токсичних димових газів, шлаків, попелу, які також містять шкідливі речовини. В ЄС спеціальною директивою заборонили використання сміттєспалювальних заводів з традиційною методикою утилізації сміття. А в Японії, де існують сміттєспалювальні заводи закритого типу, на яких застосовують плазмовий метод, за якого температура спалювання складає 3000градусів. Внаслідок дії такої температури сміття розкладається на технічну воду, металеву крихту, матеріал для будівництва і газ, який використовується для опалювання. Заводи закритого типу з такою технологією екологічно безпечні, але надзвичайно дорогі. Наразі уряд України планує позичити у Світового банку 100 млн. дол. для будівництва сміттєпереробних заводів.

Другий спосіб утилізації відходів-переробка, з виготовленням товарів, які придатні для повторного використання. Але такий спосіб переробки сміття вимагає негайних зусиль, щодо навчання, виховання, мотивації населення до роботи з сортування побутових відходів. В Україні щороку накопичується близько 50 млн. кубометрів

відходів, які складуються на 50 тисячах звалищ і полігонів, які перетворилися в зону екологічного лиха. Загалом в Україні переробляється два відсотки сміття, а в ЄС цей показник наближається до 95 відсотків. У США галузь з рециркуляції відходів щорічно приносить 236 млрд. дол. доходів і забезпечує зайнятість 1 млн. чоловік [5, с.19].

Перехід європейських країн до безвідхідних технологій приведе до введення цими країнами обмежень на імпорт товарів, послуг, технологій з високим рівнем викидів шкідливих речовин, а це стане бар'єром для експорту товарів і послуг з України. Згідно законодавства Євросоюзу, яке вступає в силу з 1 січня 2012 року, передбачено усім авіакомпаніям, які літають в країни ЄС, різко скоротити об'єм викидів в атмосферу вуглекислого газу. Проти порушників будуть застосовуватися штрафні санкції і заборона на польоти в Європу.

В ЄС прийнятті жорсткі стандарти якості пального для автомобілів: Євро 5 і вже готується введення нових стандартів Євро 6 для вантажних автомобілів, що перекриє можливість використання українського автотранспорту для перевезень Європою, в разі відсутності з боку українських перевізників відповідних заходів адаптації до цих вимог.

Таким чином, можна зробити висновок, що екологізація бізнесу є об'єктивною реальністю та складовою сучасного міжнародного бізнесу, що активно розвивається під впливом цілого ряду чинників, зокрема загострення глобальних кліматичних проблем, зростання світових цін на продовольство, розширення сфери дії міжнародних конвенцій та двосторонніх угод тощо. Окрім того, продаж екологічних продуктів та надання екологічних послуг є перспективною та прибутковою справою. Україна не може залишатися осторонь даних процесів. Лише активна політика країни може забезпечити стійкі позиції України та вітчизняних бізнесменів у сфері "зеленої економіки", а основне – є запорукою реалізації природоохоронної стратегії, спрямованої на побудову «здорового», необхідного для подальшого стійкого розвитку суспільства.

Література:

1. Кордон М.В. Європейська та євроатлантична інтеграція України. – К.: Центр навч. літератури.-2010.-172с.
2. Пискулова Н.А. Влияние экологического фактора на мировое экономическое развитие. // Вестник МГИМО.-2010. №6, с.208-214. 3.Старостин А. Украине не нужны европейские миллиарды. // «Комментарии».-2011. –№6.
4. Святненко А., Власов В. Отримати свою частину «зеленого пирога» // «Дзеркало тижня», 2010. – с.10.
5. Харічков С., Андрєєва Н. "Зелені інвестиції" як каталізатор переходу до нового курсу розвитку економіки: міжнародні орієнтири і перспективи впровадження.-Економіст. – 2010. №12, с.16-21.
6. Проект ЮНЕП «Зелена економіка» // Режим доступу: http://www/ unep/org/greeneconomy/GlobalGreenNewDeal/tabid/1371/language/enUS/Default/aspx